

EĞİTİM SOSYOLOJİSİ AÇISINDAN HİNİS YATILI BÖLGE OKULU

Dr. Mustafa E. ERKAL

Doktora tezimizi hazırlarken Doğu Anadolu Bölgesinde yaptığımız incelemelerden, yararlanarak, burada, 222 sayılı İlköğretim ve Eğitim Kanununa göre mecburi sayılan ilk öğretim müesseselerinden biri olan Yatılı Bölge Okullarının Bölge kalkınmasındaki yerlerini ve bunun yanısıra, kalkınmaya tesirli bir faktör olarak eğitim politikası içinde bunlardan ne şekilde yararlanabileceği üzerinde durmayı uygun bulduk.

Daha ziyade, az gelişmiş yörelerimizde ele alınan Yatılı Bölge Okullarının İkinci Beş Yıllık Plân döneminde kapasitelerinin 1972'de 30.000 e çıkartılması öngörülmüş ve 85 okul programa alınmışsa da, yapım işlerinin ağır yürümesi (bilhassa Doğu Anadolu Bölgesinde inşaat mevsiminin kısa olması) dolayısıyla 1971-1972 Öğretim Yılında öğretim yapan okul sayısı 51, toplam öğrenci kapasitesi de 19.755 olmuştur¹.

Gözlem ve incelemelerimizde bilhassa dikkatimizi çeken nokta, bir bölgenin iktisadî kalkınmasında sosyal ve kültürel faktörlerin oynayacağı etkili rol olmuştur. Diğer bölgelerle karşılaştırıldığında ekonomik ve sosyal bakımdan geri kalmış bölgelerimizden biri olarak kabul edilen Doğu Anadolu Bölgemizdeki sosyal ve kültürel meselelerle ilgilenilmesi, araştırmaların yapılması, ekonomik kaynakların kullanılmasında yol gösterici olabilir. Ekonomik kalkınma

1) Üçüncü Beş Yıllık Plân, sh. 735, DPT, Ankara.

gayretleri, bilindiği gibi, sadece ekonomik değişkenlerin bir fonksiyonu olamayacağı, bu arada sosyal bünye, gelecekler ve kültür değerlerinin kalkınmanın hızına ve yönüne etkilerinin ihmal edilemeyecek kadar büyük olduğu bir gerçektir.

İktisadî tercihlerin yanında kalkınma çalışmalarına bizzat katılacak olan kütlenin, insan unsurunun değer sistemini ve geleneklerini tesbit etmeden bir değerlendirmeye tâbi tutmak rasyonel bir politika sayılamaz. İktisadî kaynakların yanında diğer kaynak ve faktörlerin de göz önünde tutulmalarının gerekli oluşu, Doğu bölgemizin gelişmemişliği karşısında eğitim faktörüne özel bir önem kazandırmaktadır.

Ziraat sektörünün hâkim olduğu, küçük sanayi ve ulaşım faaliyetleri ile modern piyasa şartlarından kısmen veya tamamen mahrum bulunan, ekonomik ve kültürel bakımdan içine kapalı cemaatlerin bulunduğu bir bölgenin, sadece eğitime verilecek öncelikle modern bir yapıya kavuşacağı söylenemez. Ancak, yukarıda belirtmeye çalıştığımız özellikler taşıyan bir bölgede sosyal bünye özellikleri göz önüne alınarak gerekli eğitim yatırımları yapılmadan da kalkınma söz konusu olamaz. Burada, eğitimin çok yönlü ve çarpan bir tesir yarattığını belirtmek zorundayız.

Ashında, bu sahadaki hizmetler, iktisadî kalkınmanın ana unsuru olan insanın yetişmesinde ve topluma kazandırılmasında önemli rol oynayan sosyal mahiyetteki yatırımlardır. Bu anlamdaki eğitim hizmetleri için yapılacak harcamalar insan unsurunun gelecekteki verimliliğini artırması nisbetinde birer önemli yatırım sayılmaları gerekmektedir. Ancak, eğitim hizmetleri için yapılacak harcamalar insan unsurunun gelecekteki verimliliği artırması olarak belirtebileceğimiz ve eğitim konusunun soyut (mücerret) yönüne, somut (müşahhas) bir nitelik kazandırmak istersek, eğitim hizmetleri sayesinde ve eğitim yoluyla kazanılan bilgi, görgü ve kabiliyetlerin, makro ve mikro seviyede, ülkenin meselelerine herhangi bir kültürel yabancılaş-

maya sapsmadan çözüm getirebilmek için kazanıldığını söyleyebiliriz. Esasen, dışa açık fakat Türk Kültürü ile yabancılaşmamak için, bilgi, görgü ve kabiliyetlerin kazanılması esas olmalıdır. Ülke menfaatleriyle ters düşmeyen, uzun bir perspektif içinde, halen mevcut olan fakat ileride yine eğitim yoluyla fertlerde sosyalleşebilecek millî hedef ve ülkü bütünü içinde fertlerin görevleri de belirlenmelidir. Bu ise, eğitimin geniş anlamı içinde düşünülebilir. Bu bakımdan, dar manada eğitim yanında, geniş manada eğitim de büyük ve ihmal edilmez ölçüde önem taşımaktadır.

Çeşitli meseleler hakkında söylenebilecek olanlara ilâve olarak, Bölgede yapılacak araştırmaların, meselelere daha da açıklık getirebileceğini düşünerek, yukarıda da belirttiğimiz üzere, bölge için hayati bir önem taşıyan kültür ve eğitim faktörüyle ilgili, son derece faydalı ve çevreye tesirli bir eğitim hizmeti olarak Yatılı Bölge Okullarından (Hınıs Yatılı Bölge Okulu)nu ele almaya çalıştık. Her köye bir ilkokul yerine, ilkokul çağına gelmiş her çocuğu okula kavuşturmak gayesi güden böyle bir kültür yatırımını araştırma konusu olarak seçişimizin sebeplerinden birisi, öncelikle, eğitim politikasının Bölgede bir çok faaliyet alanına yön verici karakteri ve aynı zamanda da Yatılı Bölge Okullarının eğitim politikası içindeki etkili rolleridir. Bu ve bu gibi hususlar, bizce, araştırmanın konusunu seçmede ışık tutan faktörlerdir.

I — ÇEVRE VE UMUMİ BİLGİLER

A) Coğrafi Yeri :

Yatılı Bölge Okulunun bulunduğu Hınıs Kazası, Erzurum'a bağlı ve merkez kazanın güneydoğusunda bulunmaktadır. Her türlü hava şartlarında trafiğe açık 150 km. uzunluğunda olan, muntazam ve çoğunlukla asfalt bir yolla vilâyet merkezine bağlıdır. Kaza, 1610 m. yükseklikte olup yüzölçümü de 1799 km² dir. Doğu Anadolu Bölgesinin ortalama yüksekliği 2000 m. civarında değiştiği gözönünde tu-

tulursa, Kazanın oldukça yüksek bir yerde kurulmuş olduğu anlaşılır. Hınıs kazası, merkez bucağı ile birlikte üç bucaktır. Kazada 103 köy vardır. Muş, Varto ve Pasinler yolu üzerinde bulunan Hınıs, Karasu, Aras dağları ile Bingöl ve Hamurpet arasında, plato sathı üzerinde, yukarı Fırat ve Yukarı Murat bölümlerinin kuzey kesiminde yer almaktadır. İklim itibariyle Erzurum ve çevresinden pek farklı sayılmaz.

B) Nüfus :

Kazanın nüfusu, ilçe merkezinde 5263, köylerinde ise 41.592 olmak üzere toplam 46.855 dir. Nüfusun birleşimi ise şöyledir:

Erkek	:	23824
Kadın	:	23031
Toplam	:	<u>46855</u>

Hınıs Kazası, 1966 senesinde meydana gelen zelzeleden de hatırlanacağı üzere, zelzele bölgesinde bulunmaktadır. Zelzele sırasında 123 kişi ölmüş, 164 kişi de yaralanmıştır. 7730 mesken de hasar görmüştür. Km.²'ye 26 kişi düşmektedir. Erzurum Merkez Kazada km² ye 58 kişi düşmekte, Erzurum Vilâyet ortalaması ise 25 kişiyi bulmaktadır. Halk tarla ziraati ve hayvancılıkla geçimini temin etmektedir.

II — HINIS YATILI BÖGE OKULU

Çevresi için adeta bir kültür merkezi teşkil eden okul, zelzele bölgesinde bulunduğundan, çoğunlukla tek katlı 35 ayrı binadan teşekkül etmiş ve 15 milyon T.L. sına mâl olmuştur. Tesis de, iki kat üstüne, dörder koğuşlu ve çift ranzalı 5 yatakhane binası mevcuttur. Kırkar kişilik 15 dershanesi, idare binaları, öğretmen ve idareci lojmanları ile okul geniş bir araziye yayılmıştır. Mevcut talebe sayısı 574 dır.

Bunun 142 si kız olup 432 si erkek talebedir. Yatılı Bölge Okulu, Hınıs Merkez bucağından talebe almamakta ve sadece okulsuz veya okul durumu yetersiz 43 köyün okul ihtiyacını karşılamak üzere kurulmuştur. Talebe sayısında da anlaşılacağı üzere kız çocuklarını okula göndermemek diye bir mesele yoktur. Öğretime 1963-64 Ders Yılında 64 talebe ile başlanmış, 1969-70 ders yılında 80 mezun verilmiştir. Okulda 1 müdür muavini, 16 öğretmen, 23 hizmetli personel vardır. Daha öncede belirttiğimiz gibi, Yatılı Bölge Okulu 43 okulsuz köye hizmet etmek için kurulduğundan Hınıs içinden talebe alınmaması tenkit konusu da olmaktadır. Müessesese, faydalı ve tesirli bir çalışma içinde olup çevresi içinde sosyal ve kültürel merkez vasfını taşımaktadır. Ancak, Hınıs Yatılı Bölge Okulu için söylenebilecek olan hususları, bir genelleme yaparak bütün yatılı bölge okullarına da teşmil edecek durumda değiliz.

A) Mevcut Talebe Kontenjanı/İlkokul Çağındaki Nüfus :

Söz konusu 43 köyün herbirinin nüfusunu 300 kişi olarak ele alırsak, o takdirde Yatılı Bölge Okulunun hizmet hedefiyle kurulduğu bölgede 12.900 kişinin yaşadığını düşünebiliriz. Takriben, bu nüfusun % 10 u da ilkokul çağındaki nüfus olabileceğine göre, ilkokul çağındaki nüfus 1290 kişi olarak düşünülebilir. Nitekim, 1968-69 Ders yılında 174 kişilik kontenjan için okula 700 müracaat olmuştur. Bu da göstermektedir ki, okula karşı talep fazladır. Okula karşı olan alâkann fazlalığı okulun çevresi ile kültürel ve sosyal açıdan bütünleşebildiğini ve o sosyal sistemin ahenkli bir parçası olma yolunda olumlu adımlar attığını ortaya koyar. Bu hususta akla gelen bir diğer konu da, okula karşı olan talebin yüksek oluşu ile, aynı zamanda, bölgede çoğunlukla, küçük yaştan itibaren çocuğun çalışarak aileye temin edeceği faydadan fedakârlık edildiğidir. Diğer bir ifade ile, buna vazgeçilen kazanç da diyebiliriz.

Genellikle, az gelişmiş ve ziraat sektörünün hâkim olduğu bölgelerde, öğrencileri okuldan ayrılmaya özendirecek iş ve ücret cazibesi sebepleri yoktur. Aynı zamanda ai-

lelerin gelir seviyelerinin düşüklüğü, çocuğun eğitimi için harcanacak masrafların marjinal faydasının yüksek olması dolayısıyla okula ve okumaya karşı talebi düşürdüğü bilinen bir gerçektir. Buna rağmen, Yatılı Bölge Okuluna karşı olan talep fazlalığının okul döneminde geçecek zaman sayesinde mezuniyetten sonra elde edilebilecek gelir veya mobilite yoluyla üst eğitim kuruluşlarına yükselme imkânından doğabileceği düşünülebilir. Yatılı Bölge Okuluna giren öğrencilerin çevrede yaşlarına uygun işlerde çalışacak yerde, Okula devam ederek kazanç kaybını göze almaları ileride doğabilecek muhtemel gelir veya eğitim yoluyla mobilite ihtimalinin yüksek olduğunu ortaya koyar². Bu fedakârlığın yapılabilmesi ise, vazgeçilen kazançların ileride telâfi edilebileceği hükmüne bağlıdır. Bu düşüncenin yer edebilmesi, okulun gözle görülebilir müsbet neticelerine göre şekil alır. Aksi takdirde, 222 sayılı ilköğretim ve Eğitim Kanununa göre mecburî sayılan Yatılı Bölge Okuluna karşı çevrede alâka azalabilir ve okula devamsızlıklar artabilir. Bu arada, vazgeçilen kazançların ağırlığının hissedilme derecesi, gelir seviyesi düşük olan ailelerin çocuklarının okula devamsızlığını doğuran bir faktör olarak da düşünülebilir. Ancak, Hıms Yatılı Bölge Okulunda öğrencilerin devamsızlığı bir problem olarak ortaya çıkmış değildir.

Okula devam eden köy çocuklarının aile çevreleri de yeknesaklık göstermektedir. Nitekim, çocukların aileleri, kültür seviyeleri, iktisadî faaliyet kolu ve dahil oldukları sosyal gruplar bakımından farklı değillerdir. Bunun önemli bir sebebi de ziraat sektörün hakim olduğu az gelişmiş bir bölgenin dar bir realite parçasında sosyal değişme ve sosyal gelişmenin statik olmamasına rağmen, yavaş ortaya çıkışındadır.

B) Halkın Okula Karşı Davranışı :

İlk kuruluş yıllarında halkın, hafızalarda yer etmiş bazı başarısız tecrübelerden esinlenerek okula karşı tereddüt

2) Bu konuda bkz.: Kurtkan, Amiran : Eğitim Yolu ile Kalkınmanın Esasları, İktisat Fak. Yayımı, İst. 1972, sh. 76 - 94.

ve şüphe ile baktığı bir gerçektir. Ancak, geçen yıllar ve başarılı tatbikat, bu gibi düşünceleri ortadan kaldırmış, okulu halkla bütünleştirmiş ve kaynaştırmıştır. Bugün talebe velileri, çocuklarını arzu ile okula ve idarecilere teslim etmektedirler. Bunda, muhakkak ki, idarecilerin rolü büyük olmuştur. Velilerin sık sık okulu ziyarete çağrılmaları, İdareci-Öğretmen-Veli temasının kesilmemesi, okulda müsamereler, bilgi yarışması, şiir günü, çeşitli haftaların tanzimi. Sağlık Haftası, Okuma günü.. gibi toplantıların yanında haftada belirli bir günde velilere ve talebelere film gösterilmesi, halkı okula ısındıracak faydalı faaliyet ve tedbirlerdir. Bilhassa, kulak ve göze hitap eden bu gibi teknik vasıtalar, köy çocuklarının müşahede (gözlem) yoluyla öğrenmelerine imkân vermekte ve kısa zamanda, oldukça önemli mesafeler kaydetmelerine sebep olmaktadır. Bu modern eğitim vasıtalarından yararlanılması bilgi ve hünerlerin insandan insana olan akımından ve naklinden ibaret olan klâsik eğitime de canlılık getirmektedir.

Doğu Anadolu Bölgesinde de görüleceği üzere, ziraat sektörünün mahiyeti icabı ziraat arazisinde çalışanların dağılımı söz konusudur. Bu özellik göz önünde tutulur ve tertiplenen gezici kursların da yeterli olamadığı anlaşıldığına göre, Yatılı Bölge Okullarında öğrencilere kazandırılacak ziraî bilgi ve hünerler neticede öğrenciler vasıtasıyla ailelerine aktarılabilir, yetişkin fertlere yöneltilen ve yetişkinler eğitimi olarak adlandırılan faaliyetler de gerçekleşme imkânına kavuşur. Bilhassa, daha çok ev ödevi verilme suretiyle yetişkinler daha çabuk eğitilebilir. Ev ödevleri ziraî ve sınaî meseleleri de kapsmalıdır.

Bu şekilde kulak ve göze hitap eden teknik vasıtalar, bilhassa sosyal grup itibariyle köylü olan öğrenci velileri üzerinde kütle eğitiminden sağlanan olumlu neticeleri yaratmaktadır. Bunun dışında belirli programlara bağlı kalarak velilere ziraî ve sınaî bilgi ve hünerlerin kazandırılması faaliyetleri artırılmalı kulak ve göze hitap ederek ziraî bölgelerde zor olan işbaşı eğitimi gerçekleştirilmelidir. Bunların yanısıra, geleneksel düşünce tarzına ilişkin zihinlerin modern

muhakeme şekline alıştırılması, tabiatın daha fazla kontrol edilebileceği, daha yüksek bir hayat seviyesinin gerçekleşebileceği anlatılmalıdır. Pazarlama kooperatifçilik, beslenme ve sağlık gibi konulara da daha çok ağırlık verilmelidir.

Ayrıca, idareci ve retmenlerin ders saatleri dışında da talebelerin her türlü davranışı ile ilgilenmeleri, elde edilmek istenen hedefleri gerçekleştirmektedir. Esasen, bütün bunlar, Yatılı Bölge Okullarından beklenen ve arzu edilen neticeler olmaktadır. Bilhassa, kütle eğitiminin zarur olduğu bu tip bölgelerde, yukarıda belirttiğimiz modern eğitim ve vasıtalarından istifade edilmesi büyük önem taşır.

C) Mezuniyet Sonrası İmknları :

Yatılı Bölge Okulları söz konusu olduğu zaman akla hemen buralardan mezun olacak köylü çocuklarını ne gibi şartların ve imknların beklediği gelmektedir. Bu modern tesislerden mezun olacaklar tekrar köyün iptidai şartları içine döndükleri takdirde, elde edilen başarının ortadan kalkacağı, ileri üretim kademelerine aktarılmamaları dolayısıyla tekrar köy hayatına dönüşün telfisi imkânsız bazı psikolojik tesirler ortaya çıkaracağı, moral kırıklığına sebep olacağı bir gerçektir. Bu mahzuru ortadan kaldırmak için, Yatılı Bölge Okullarının devamı olarak Yatılı Bölge Ortaokulları açılmakta ve bu yönde çalışmalar yapılmaktadır³.

Ayrıca, Yatılı Bölge Okullarının kapasiteleri geliştirilmiş ve bu okullarda ortaokul üretimine de başlanmıştır. Ancak, klasik bir ortaokul üretimi de amaca uygun değildir. Gaye sosyal hayatta ortaya çıkabilecek çeşitli meslek, teknik meselelerin hallidir ve çevrenin problemlerini zebilecek bilgi ve hünerleri kazanmış fonksiyonlu tahsilli ve yaratıcı fertlerdir.

Bölge Ortaokullarının yanısıra, halen mevcut bazı kuruluşların da, bu ihtiyaa cevap verdikleri görülmektedir. Ba-

3) Yatılı Bölge Okullarının devamı olarak açılan Yatılı Bölge Orta Okulları, Ankara, şereflikohisar, Bitlis, Tatvan, Diyarbakır, Silvan ve Van Ercis'tedir (1970'e göre).

zı yerlerde normal ortaokullar, öğretmen okulları, İmam Hatip Okulları, hattâ Maarif Kolejleri tarafından ileri öğretime mobilite yoluyla geçiş imkânları yaratıldığı görülmektedir. Hınıs Yatılı Bölge Okulu mezunlarından bazılarının aşağıdaki kuruluşlarda tahsillerine devam etmeleri de, bu konuda bir örnektir.

Öğretim Kuruluşları	Talebe Sayısı
Hınıs Orta Okulunda	44
Ercis (Van) Yatılı Bölge Orta Okulunda	41
Erzurum Yavuz Selim Öğretmen Okulunda	11
Muhtelif Orta Okullarda	20
Samsun Maarif Kolejinde	2
Muş Eğitim Merkezi Md. de	8

(Bunlardan üçü Van Kız Öğr. Okulu imtihanını kazanmıştır).

Kaynak : Okul idaresinden e'de edilen çizelge.

Bunun yanında, yakın bir geçmişte, köy çocukları için askerî ve sivil mahiyette parasız yatılı okullardan faydalanma imkânlarının sınırlandırıldığı da bir gerçektir. Parasız yatılı okulların, devlet hesabına okuyacak talebeyi, ortaokulu bitirdikten sonra kabul etmesi, orta tahsil yapma imkânları yeteri derecede geliştirilememiş olan köy çocuklarının, bu türlü okullardan faydalanmalarını imkânsız kılmaktadır. Millî gelenek ve millî kültür köklerimize bağlı bulunan köy çocuklarının zekî ve kabiliyetli olanlarına millî camianın kaderi ve ülkenin geeceği üstünde rol oynayabilecekleri yukarı makamlara yükselme yollarının tıkanması önlenmelidir.

Okulda, başarı nisbetinin yüksek oluşu da, köy çocuklarının istidatlı, çalışkan ve zeki oluşlarını doğrulamaktadır. Okul idaresinin tuttuğu istatistiklerden çıkarılan bir diğer dikkat çekici nokta da budur.

Yıllar İtibariyle Başarı Nisbetleri

Yıllar	I. Sınıf	II. Sınıf	III. Sınıf	IV. Sınıf	V. Sınıf
1963 - 64	% 62	—	—	—	—
1964 - 65	% 88	% 86	—	—	—
1965 - 66	%100	%100	% 89	—	—
1966 - 67	%100	% 90	% 95	% 85	—
1967 - 68	% 99	% 99	% 75	% 95	% 95

Kaynak : Okul İdaresinden elde edilen çizelge.

Netice :

Hınıs Yatılı Bölge Okulundan edindiğimiz bilgiye göre, Yatılı Bölge Okulları bölgeye has kuruluşlar olup çevrelerinde sosyal ve kültürel davranış farklarına da sebep olmaktadır. Meselâ, okulda yapılan sağlık haftası, hastalık halinde doktoru tercih etmede tesirli bir rol oynamaktadır.

Bu arada, bölgede inceleme yaptığımız tarihte bütün personeli ve modern tesisleri öğretim için hazır olmasına rağmen, su ve elektrik verilemediği için dört senedir verimsiz bir şekilde duran ve çevresine faydalı olamayan Kağızman Yatılı Bölge Okulu karşısında üzülmemek elde değildi.

Yatılı Bölge Okullarının, bilhassa, nüfusu az ve dağınık şekilde yerleşmiş köyleri okula ve öğretmene kavuşturması sayesinde bazı yörelerde kaybedilmiş hissini veren ana dili ve kültürü tekrar kazandırdığını, aynı zamanda, çevrenin, sağlık, ziraat, kütle eğitimi ve her türlü kalkınma gayretlerini tahrik edici bir karaktere sahip olduğunu belirtmek isteriz. Aynı zamanda, bölge kalkınmasında bu okulların dikkatlice seçilecek personel ve eğitici kadro sayesinde bir merkez vazifesi görebilecekleri de inkâr edilemez.

Yaptığımız araştırmadan çıkaracağımız bir diğer netice de, bütün okullar için genel bir hüküm vermeksizin, sadece, Hınıs Yatılı Bölge Okulu ile çevrenin sosyal ve kültürel yönden bir bütün teşkil ettikleridir. Netice olarak, Erzurum'da, Atatürk Üniversitesinin Bölgenin sosyal ve kültürel gelişmesindeki rolü ne ise, Hınıs'da da Yatılı Bölge Okulu odur dersek, yanılmış sayılmayız.